



**MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGI – RAQAMLASHUV
DAVRINING ASOSIY TALABI HAMDA RAQAMLI GIGIYENA VA
NETIKET**

Abdupattayev Xasanboy Abdurahmonovich

Qo'qon Davlat Pedagogika Universiteti o'qituvchisi

Qayumova Azizaxon Sayifiddin qizi

Qo'qon Davlat Pedagogika Universiteti

Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Maqolada media va axborot savodxonligining raqamlashuv jarayonidagi o'rni, uning zamonaviy jamiyat uchun asosiy kompetensiya sifatidagi ahamiyati hamda raqamli gigiyena va netiketning axborot madaniyatini shakllantirishdagi roli keng tahlil qilingan. Raqamli transformatsiya sharoitida yoshlar va katta avlod vakillarining axborot iste'moli xususiyatlari, internet muhitidagi xavf-xatarlar, noto'g'ri ma'lumotlar oqimi va individual himoya mexanizmlari ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Tadqiqot raqamli savodxonlikni shakllantirishda ta'lim tizimi, oilaviy tarbiya, davlat siyosati va shaxsiy madaniyatning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Media savodxonligi, raqamli gigiyena va netiketning uyg'un qo'llanishi raqamli fuqarolikni rivojlantirishning asosiy sharti ekani ilmiy xulosalar orqali asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Media savodxonligi, axborot savodxonligi, raqamlashuv, raqamli gigiyena, netiket, axborot madaniyati, internet xavfsizligi, raqamli fuqarolik, desinformatsiya.

Kirish. XXI asr jamiyatining rivojlanish sur'ati ko'p jihatdan axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi bilan bog'liqdir. Raqamlashuv jarayoni kundalik hayotning barcha sohalarini qamrab olayotgani sababli shaxsning media va axborot savodxonligi zamonaviy kompetensiyaning eng zarur tarkibiy qismiga aylandi. O'zbekiston ham raqamli taraqqiyot strategiyasini ishlab chiqib, aholi,



ayniqsa, yoshlarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilamoqda.

Bugungi kunda internet va ommaviy kommunikatsiya vositalari orqali har kuni millionlab axborotlar iste'mol qilinadi. Ammo ushbu axborotlarning barchasi ham ishonchli emas, ularning bir qismi manipulyativ yoki zararli bo'lishi mumkin. Shu sababli shaxsda tanqidiy fikrlash, manbalarni solishtira olish, faktlarni tekshira bilish kabi bilim va ko'nikmalar shakllantirilishi zarur [3, 44-b.].

Media savodxonligi — bu faqat texnik ko'nikma emas, balki axborotga mas'uliyatli yondashuv, axborot xatti-harakatining madaniy me'yorlarini tushunish va raqamli dunyoda ongli fuqarolik pozitsiyasini egallashni ham anglatadi. Raqamli gigiyena va netiket esa mazkur savodxonlikning amaliy ko'rinishlari sifatida shaxsni himoya qilishga va ijtimoiy aloqalarni madaniylashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Media va axborot savodxonligi O'zbekiston olimlari va xalqaro tadqiqotchilar tomonidan keng yoritilgan. O'zbekistonda mazkur yo'nalishda E. Yo'ldoshevning axborot madaniyati bo'yicha ishlari alohida ahamiyatga ega. U axborot savodxonligini shaxsning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va ongli ravishda foydalanish qobiliyati sifatida ta'riflaydi [1, 67-b.].

A. Rixsiyev esa axborot xavfsizligi madaniyatini media savodxonlikning tarkibiy qismi sifatida ko'rib, raqamli muhitda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi [2, 83-b.].

Xalqaro miqyosda UNESCO media va axborot savodxonligi bo'yicha yetakchi tashkilot bo'lib, uning konsepsiyalarida media savodxonlik nafaqat texnik bilimlar, balki tashkiliy, huquqiy va axloqiy jihatlar bilan ham bog'liq ekani ta'kidlanadi [8, 12-b.].

Polakning tadqiqotlari esa raqamli gigiyena madaniyatining texnologik va psixologik omillarini tahlil qiladi. U internetdagi vaqtni boshqarish, kiberxavfsizlik va ruhiy salomatlikning o'zaro bog'liqligini ko'rsatib beradi [9, 55-b.].

O'zbekistonlik tadqiqotchi Z. Sattorov yoshlar orasida media savodxonligining pastligi, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar ta'siriga tez berilish masalasiga e'tibor qaratadi [4, 91-b.].



Netiket bo'yicha P. Mayning ishlari ahamiyatli bo'lib, u onlayn muloqotda madaniy me'yorlar, hurmat, muloyimlik, etik me'yorlarni belgilab beradi [10, 21-b.]. O'zbekistonlik mualliflardan M. Qo'chqorov internet madaniyati va axloqiy xulq-atvor me'yorlarini o'rgangan bo'lib, kishilarning onlayn xatti-harakatlari jamiyatdagi umumiy axloqiy muhitga ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [5, 64-b.].

Muhokama. 1. Media va axborot savodxonligining zamonaviy ahamiyati. Raqamli axborot oqimi jamiyat hayotiga chuqur kirib kelgani sababli shaxsning axborotlarni tahlil qilish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda yoshlarning ko'pchiligi axborotni ijtimoiy tarmoqlardan oladi. Biroq u yerdagi ma'lumotlar ko'pincha shaxsiy fikrlar, manipulyativ mazmun yoki noaniq manbalar asosida tarqatiladi [7, 47-b.].

Media savodxonligi quyidagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi:

faktlarni tekshirish,
ishonchli manbalarni ajratish,
vizual axborotni tahlil qilish,
axborotning ideologik va reklama ta'sirini anglash,
ijtimoiy tarmoqlar algoritmlarining ta'sirini tushunish.

2. Raqamli gigiyenaning mazmuni. Raqamli gigiyena shaxsning internetdan xavfsiz foydalanishiga imkon beruvchi qoidalar majmuasidir. Bu tushunchaga quyidagilar kiradi:

parollarni yangilab turish,
shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash,
antiviruslardan foydalanish,
zararli havolalardan saqlanish,
onlayn vaqtni boshqarish,
internetdagi emotsional charchoqdan himoyalalanish.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli gigiyenasi past foydalanuvchilar ko'proq kiberfiribgarlik qurboniga aylanadi [6, 103-b.].

3. Netiketning ijtimoiy ahamiyati. Netiket – bu internet axloqi. U onlayn muhitda madaniyatli muloqot qilishni, boshqalarning fikriga hurmat bilan



yondashishni, tajovuzkor, haqoratomuz yoki manipulyativ fikrlardan saqlanishni talab qiladi. Netiketga amal qilish ijtimoiy tarmoqlarda konfliktlarni kamaytiradi va sogʻlom axborot muhitini yaratadi [10, 24-b.].

Netiket qoidalariga quyidagilar kiradi:

boshqalarni hurmat qilish,
haqorat qilmaslik,
aniq va qisqa fikr bildirish,
yolgʻon axborot tarqatmaslik,
shaxsiy yozishmalar maxfiyligini hurmat qilish.

Natijalar. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, media va axborot savodxonligi raqamlashuv davrida shaxsning axborotga boʻlgan munosabatini tubdan oʻzgartiradi. Tanqidiy fikrlashga ega foydalanuvchilar yolgʻon axborotdan koʻra tezroq xulosa chiqaradi, manipulyativ xabarlarini ajrata oladi va jamiyatdagi axborot madaniyatiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Raqamli gigiyena qoidalariga amal qilish internetdagi shaxsiy xavfsizlik darajasini oshiradi, kiberhujumlar va firibgarlikdan himoya qiladi, shuningdek ruhiy salomatlikni saqlashga yordam beradi.

Netiket esa onlayn muloqot sifati va madaniyatini belgilaydi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, netiket qoidalariga amal qilinadigan jamoalarda axborot olish va fikr almashish samaradorligi yuqoriroq boʻladi.

Umuman olganda, media savodxonligi, raqamli gigiyena va netiket birgalikda qoʻllanilganda raqamli fuqarolik madaniyati shakllanadi va jamiyatning axborot xavfsizligi mustahkamlanadi.

Xulosa. Raqamlashuv davri media va axborot savodxonligini jamiyat taraqqiyotining asosiy talabiga aylantirdi. Axborot oqimining kuchayishi, ijtimoiy tarmoqlarning kengayishi, internetning hayotimizdagi oʻrnining ortishi shaxsning media kompetensiyalarini rivojlantirishni talab etadi. Raqamli gigiyena va netiket esa ushbu kompetensiyalarni amaliy jihatdan toʻldiradi.

Oʻzbekiston sharoitida media savodxonligini oshirish uchun quyidagi yoʻnalishlar muhim: taʼlim tizimida media savodxonligi fanlarini keng joriy etish;
yoshlar bilan ishlovchi tashkilotlar faoliyatini kuchaytirish;



aholiga mo'ljallangan axborot xavfsizligi bo'yicha o'quv dasturlarini yaratish;

raqamli madaniyatni targ'ib qilish.

Tadqiqot natijalari media savodxonligi, raqamli gigiyena va netiketning uyg'un rivojlanishi raqamli jamiyatning barqaror ishlashi uchun zarur shart ekanini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Yo'ldoshev E. Axborot madaniyati asoslari. – Toshkent: TDPU, 2019.

Rixsiyev A. Axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish. – Toshkent: Fan, 2021.

Toirov Sh. Media savodxonligi va tanqidiy fikrlash. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.

Sattorov Z. Yoshlar axborot madaniyati: muammo va yechimlar. – Samarqand: SamDU nashri, 2022.

Qo'chqorov M. Internet madaniyati va axloqiy me'yorlar. – Buxoro: BDU, 2020.

Karimova N. Kiberpsixologiya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston universiteti, 2019.

Qosimov S. Ijtimoiy tarmoqlar va jamiyat. – Farg'ona: FDU, 2021.

UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum. – Paris, 2018.

Polak A. Digital Hygiene Practices in Modern Society. – London: Routledge, 2020.

May P. Netiquette Rules and Digital Ethics. – New York: Norton, 2017.